

ANKETILSVAR

Til Norges Høyesterett

Borgarting lagmannsrett sak nr. 23-156087ASD

Vinterbro, 10.06.2024

Ankende part:

Staten v/Barne- og familiedepartementet
Postboks 8036 Dep
0030 Oslo

Prosessfullmektig

Regjeringsadvokaten
v/ advokat Lotte Tvedt
Postbok 8012 Dep
0030 Oslo
ltv@regjeringsadvokaten.no

Ankemotpart

Ateistene
Postboks 41 Blindern
0313 Oslo

Prosessfullmektig

Jurist Hasse Bergstrøm
Bokfinken 6
1407 Vinterbro
hasse.bergstrom@vikenfiber.no

1. Hva saken gjelder

Saken gjelder gyldigheten av Barne- og familiedepartementets avslag på Ateistenes søknad om å bli registrert som livssynssamfunn etter trossamfunnsloven av 2020¹.

Trossamfunnsloven § 1 annet ledd:

Med tros- og livssynssamfunn menes i denne loven sammenslutninger for felles utøvelse av tro eller livssyn.

Det sentrale spørsmålet blir etter dette om Ateistene *utøver et livssyn* i lovens forstand.

Statens hovedargument for at Ateistene ikke utøver et livssyn er forankret til en forarbeidsuttalelse om unntak for sammenslutninger som har *bekjempelse av religion* som hovedaktivitet (bekjempelsesargumentet). Staten har underbygget sin argumentasjon med anførsler om at *enhver religionskritikk er å regne som bekjempelse av religion*. Ateistene er ikke enig i at dette kan være riktig lovanvendelse. Forarbeidenes uttalelse om bekjempelse er bare en av flere argumentkilder. Ateistene presenterte et bredt rettskildebilde for lagmannsretten og anførte at lovens regel må bygge på en harmonisering av alle relevante rettskildefaktorer. Lagmannsrettens dom er riktig, enstemmig og velbegrunnet. Den er avsagt på grunnlag av et harmonisert rettskildebilde og konkrete vurderinger av Ateistenes aktiviteter, vedtekter og arbeidsprogram.

Lovens ordlyd, som tross alt er øverste uttrykk for lovgivervilje, taler i Ateistenes favør. Forarbeidenes uttalelse om bekjempelse av religion kan ikke avgrense ordlyden i den grad staten hevder. Det skal mye til før religionskritikk reiser seg til å være bekjempelse. Noe annet ville være problematisk i forhold til tros- og livssynsfriheten.

Lagmannsretten tar utgangspunkt i forarbeidenes særmerknader til trossamfunnsloven § 1 andre ledd og sier følgende på side 6 i dommen:

Lagmannsretten finner det ikke tvilsomt at ateisme som sådan er et «livssyn» i den forstand forarbeidene peker på. Ateismen generelt, og i alle fall slik den fremkommer av Ateistenes vedtekter og program, innebærer et sammenhengende syn på menneskets plass i tilværelsen og sentrale etiske spørsmål. Bærebjelken for dette synet er at det ikke finnes guder, ånder eller tilsvarende krefter eller skapninger som styrer over menneskene, herunder menneskenes eksistens, skjebne og valg.

Dette er heller ikke i seg selv bestridt av staten slik lagmannsretten oppfatter det.

Lagmannsretten oppfattet raskt at spørsmålet om *bekjempelse av religion* ble sakens sentrale stridstema. Staten har ikke bestridt at Ateistene *har* et livssyn som fyller forarbeidenes formelle og materielle vilkår. Striden står om dette livssynet utøves på en som måte kan karakteriseres som bekjempelse av religion. Retten fortsatte:

Uenigheten mellom partene knytter seg til om Ateistene som organisasjon er en organisasjon for utøvelse av livssynet, eller om hovedaktiviteten er bekjempelse av religion og/eller humanitært arbeid.

For å vurdere dette, er det etter lagmannsrettens syn riktig å ta utgangspunkt i hva som er organisasjonens styringsdokumenter, samt de aktiviteter som utøves i tiden rundt vedtakstidspunktet.

Lagmannsretten er ikke enig med staten i at Ateistenes vedtekter og program viser at det hovedsakelig er en organisasjon for bekjempelse av religion.

Hva som ligger i forarbeidenes unntak om hovedaktivitet som går ut på å bekjempe religion, er ikke klart definert, men det er ikke nødvendig for avgjørelsen å trekke opp grensen eksakt.

Deretter gikk lagmannsretten over til å vurdere Ateistenes formålsbestemmelse og arbeidsprogram og formulerte sitt syn på side 7 i dommen:

Etter lagmannsrettens syn kan ikke vedtektene eller programmet, hver for seg eller samlet, tolkes slik at Ateistenes hovedformål er bekjempelse av religion eller utøvelse av humanitært arbeid.

Lagmannsretten tok deretter fatt på en grundig og detaljert vurdering av Ateistenes faktiske aktiviteter, og uttalte på side 8 i dommen:

Etter bevisførselen er ikke lagmannsretten enig med staten i at Ateistenes aktiviteter, og heller ikke deres felles utøvelse, i hovedsak dreier seg om bekjempelse av religion.

Lagmannsrettens dom har først og fremst betydning for Ateistenes egen sak, jf. tvisteloven § 30-4(1) første alternativ. Staten har anført, men ikke dokumentert eller sannsynliggjort, at det finnes flere registreringssøknader fra andre livssynssamfunn som bare venter på avklaring av hva forarbeidene mener med bekjempelse av religion. Nærmere undersøkelser viser at andre livssynssamfunn står overfor helt andre problemstillinger enn bekjempelse av religion. Det finnes ingen andre livssynssamfunn enn Ateistene som venter på avklaring av bekjempelsesvilkåret.

Det er heller ikke *andre grunner* som tilsier behandling i Høyesterett, jf. tvisteloven § 30-4(1) andre alternativ.

Ingen vilkår for å fremme saken for Høyesterett er oppfylt.

2. Nærmere om hvorfor saken ikke bør fremmes. Tvisteloven § 30-4(1).

Ateistenes sak har praktisk talt ikke betydning utenfor saken selv. Vilkårene i tvisteloven § 30-4(1) første alternativ for samtykke til å fremme saken er ikke oppfylt.

Staten anfører i anken at Ateistene ikke skal registreres som livssynssamfunn fordi de har religionsbekjempelse som hovedaktivitet, eller fordi de i hovedsak driver politisk eller humanitær virksomhet². Lagmannsretten kom til at ikke noe av dette er tilfellet. Lagmannsretten har vurdert saken i et bredt rettskildebilde. Dommen er riktig, enstemmig og grundig med konkrete vurderinger av Ateistenes aktiviteter og livssyn.

1. JU 14

2. Anken punkt 3.3 side 5 andre avsnitt. Se også FU s 396, 397, 469, 476-477.

2.1 Nærmere om bekjempelse av religion

Betydning utenfor saken selv forutsetter at det finnes flere livssynssamfunn som bare venter på en avklaring av hva forarbeidene mener med bekjempelse av religion. Staten viser særlig til at avgrensning mot *bekjempelse av religion* er av stor betydning for *andre saker* med hensyn til «likebehandling og forutberegnelighet»³.

Statens begrunnelse for nærmere avklaring i Høyesterett kan ikke forstås på annen måte enn at det må foreligge en kø av sammenslutninger som mener å ha krav på registrering som følge av lagmannsrettens dom. En slik kø eksisterer ikke.

Ateistene ber departementet snarest mulig konkretisere hvorfor det er så stort behov for å avklare forholdet mellom religionskritikk og bekjempelse av religion. Staten bes presentere eksempler på aktuelle registreringsaker som vil bli påvirket av lagmannsrettens vurdering av bekjempelsesvilkåret.

Det er for tiden tre godkjente sammenslutninger kategorisert som livssynssamfunn⁴:

- Human-Etisk Forbund (HEF)
- Humanistene
- Holistisk Samfunn

Humanistene fikk først avslag, men ble etter hvert godkjent under tvil⁵. Humanistene er ifølge dem selv åpne for både religiøse og ikke-troende. Dette skapte tvil om foreningen hadde et «sammenhengende syn på menneskets plass i tilværelsen og sentrale etiske spørsmål». *Religionskritikk og bekjempelse av religion hadde ingen betydning* for humanistenes sak.

Holistene skiller mellom religion og åndelighet, og etterlyser mer naturvitenskapelig forskning på åndelighet. Staten mente at sammenslutningen ikke hadde et sammenhengende syn på menneskets plass i tilværelsen, og søknaden ble først avslått. Den ble senere godkjent under tvil⁶. *Religionskritikk og bekjempelse av religion hadde ikke noe med holistenes sak å gjøre*.

HEF er en sammenslutning som ofte kritiserer religion. Forbundet ble stiftet i 1950-årene nettopp for å stå i et kontradiktorisk forhold til statskirke og religion. Hvis statens synspunkter om at all religionskritikk er bekjempelse av religion skulle vært lagt til grunn for registreringen, skulle HEF, slik Ateistene ser saken, ikke vært godkjent.⁷

3. Anken side 4, siste avsnitt

4. FU 650

5. FU 651-658

6. FU 709

7. FU 630, 633 og 634

Det finnes bare en håndfull livssynssamfunn med aktuelle registreringsaker, muligens bare to, Frihetsforbundet og Norsk Vegansamfunn⁸. Veganerne er opptatt av at mennesker og dyr deler tilværelsen. *Bekjempelse av religion har ingen plass* i veganernes argumentasjon for å bli godkjent. Vi kan heller ikke se at spørsmålet om bekjempelse spiller noen rolle av betydning i saken til Frihetsforbundet.

Ateistene konstaterer etter dette at lagmannsrettens dom, så langt den behandlet spørsmålet om *bekjempelse av religion*, ikke har nevneverdig betydning for registreringsøknader fra andre aktuelle livssynssamfunn. Den har derfor ikke den prinsipielle betydning som staten skal ha det til. Dommen bør derfor ikke fremmes for Høyesterett.

2.2 Politisk og humanitær virksomhet

Humanitær virksomhet

Ateistene driver ikke hovedsakelig med humanitær virksomhet.

Ateistene er enig med staten i at sammenslutninger som hovedsakelig driver med humanitær virksomhet, ikke skal regnes som livssynssamfunn etter loven.

Det ble riktignok sagt i tingretten at Ateistene hadde samlet litt klær til en asylsøkende storfamilie som hadde vært forfulgt i hjemlandet for sin ateistiske tro. Utover dette er det praktisk talt ikke eksempler på humanitær virksomhet i Ateistenes aktiviteter.

Humanitær virksomhet som hovedaktivitet har overhodet intet grunnlag i de bevis Ateistene har lagt fram i saken. Det er åpenbart at statens argument om at Ateistene driver hovedsakelig sosial virksomhet, ikke kan føre fram. Lagmannsretten var ikke i tvil og avviste dette påstandsgrunnlaget. Det er ingen grunn til at Høyesterett skal vurdere dette på nytt.

Politisk virksomhet

Ateistene er ikke en politisk organisasjon i forarbeidenes forstand. Statens argumentasjon bygger på at Ateistene i sitt arbeidsprogram har oppfatninger om enkelte lovendringer. Ateistene ønsker en tros- og livssynsnøytral grunnlov og har synspunkter på religionens rolle i undervisningen i skolen.

Ateistene deltar i samfunnsdebatten om verdispørsmål som er knyttet til deres livssyn. Dette gjør dem ikke til en sammenslutning som hovedsakelig driver politisk virksomhet. Politisk nøytralitet er bestemt i Ateistenes arbeidsprogram.

Lagmannsretten var ikke i tvil om at Ateistene drev med livssynsutøvelse og ikke humanitær eller politisk virksomhet som hovedsak⁹.

8. FU 440 og 454

9. Dommen s 6, første avsnitt etter sitatet fra forarbeidenes særmerknader til § 1

Staten har ikke sannsynliggjort et behov for nærmere avklaring av hva som skal til for at en sammenslutning driver *hovedsakelig* humanitær eller politisk virksomhet. Anken bør derfor heller ikke fremmes av denne grunn.

3. Subsidiært – hvis anken fremmes

Høyesterett kan avgrense et eventuelt samtykke til enkelte ankegrunner, herunder nærmere konkrete påberopte feil i rettsanvendelsen, jf. tvisteloven § 30-4(2).

Spørsmålet om Ateistene driver hovedsakelig humanitær eller politisk virksomhet anses av Ateistene så konstruert og merkelig at det ikke bør fremmes. Statens anke på dette grunnlaget kan åpenbart ikke føre fram.

Hvis anke først skal fremmes, bør den avgrenses til spørsmålet om feil anvendelse av forarbeidenes uttalelse om *bekjempelse* av religion.

3.1 Statens syn er at enhver religionskritikk er å regne som bekjempelse av religion

Staten hevder at lagmannsretten introduserer et skille mellom bekjempelse av religion og religionskritikk¹⁰ som det ikke er rettskildemessig dekning for. Lagmannsrettens dom er ikke slik å forstå. Det var et gjennomgående tema under forhandlingene i lagmannsretten at tros- og livssynsfriheten blant annet omfatter

«... å kunne argumentere mot tros- og livssynsmessige oppfatninger, privat så vel som offentlig».¹¹

Det er ikke trolig at lovgiver kan ha ment at aktiviteter som er en sentral del av tros- og livssynsfriheten automatisk og alltid er bekjempelse i forarbeidenes forstand, slik staten hevder¹² i anken punkt 3.3 andre og tredje avsnitt. Selektiv religionskritikk av religiøse aktiviteter som etter Ateistenes mening strider mot menneskerettigheter og sentrale etiske spørsmål, er livssynsutøvelse og ikke bekjempelse av religion, et syn som lagmannsretten ga sin tilslutning til.

Staten hevder at lagmannsrettens lovtolkning ikke har støtte i forarbeidene eller reelle hensyn¹³. Det er Ateistene ikke enig i.

10. Anken s 5 Punkt 3.3 første avsnitt

11. FU 25. Se St.meld. nr. 17 (2007-2008) punkt 2.3.1, fjerde avsnitt

12. Anken s 5. Punkt 3.3 andre og tredje avsnitt

13. Anken s 5. Punkt 3.3 fjerde (siste) avsnitt

Ateistene presenterte et omfattende rettskildebilde for lagmannsretten. De viste blant annet til et omfattende materiale i forarbeidene som gjennom en periode på over 30 år ledet fram til doktrinen «Aktivt støttende tros- og livssynspolitik»¹⁴. Det ble også vist til høyesterettspraksis¹⁵ om *tvetydige forarbeidsuttalelser* som søker å begrense rettigheter som ellers følger av lovens ordlyd. Og det ble vist til at behovet for begrensning av ordlydens ramme også er ivaretatt av trossamfunnsloven selv gjennom § 4 tredje ledd, jf. § 6¹⁶. Sammenslutninger som *alvorlig krenker andres rettigheter og friheter* kan etter disse bestemmelsene nektes registrering. Ateistene anførte at grensen mot bekjempelse bør ligge i nærheten av den som kan utledes av disse paragrafene.

Sterke reelle hensyn taler for innskrenket tolkning av *bekjempelse*. Vi fremhever særlig at forarbeidsuttalelsen om bekjempelse gjelder «religion eller livssyn». Konsekvensen av statens syn er at ikke bare religionskritikk, men også ateismekritikk, skal rammes av bekjempelsesvilkåret. Tros- og livssynssamfunn kritiserer hverandre. Ytterste konsekvens av statens syn vil kunne være at nærmest ingen sammenslutninger har krav på registrering.

Hva som til enhver tid skal regnes som «bekjempelse av religion eller livssyn» er en rettslig standard som endrer seg med samfunnsforholdene¹⁷. I dommen fra 1983¹⁸ (Hedningsamfunnet mot staten) kom Oslo Byrett til at kritikk av statskirkeordningen var bekjempelse av religion. En slik vurdering ville retten neppe gjort i dag.

Ateistene ser ikke bort fra at religions- eller ateismekritikk kan være bekjempelse, men det skal mye til. Noe annet ville være problematisk for tros- og livssynsfriheten, ytringsfriheten og likhetsprinsippet i Grunnloven § 16. Dette var en enstemmig lagmannsrett enig i.

3.2 Ateistenes argumentasjon i lagmannsretten

Ateistenes argumentasjon overfor lagmannsretten tok utgangspunkt i denne delen av trossamfunnslovens § 1 annet ledd:

«... utøvelse av [...] livssyn»

Ateistene mener å ha ordlyden på sin side. Følgende stikkordsmessige vilkår for at en sammenslutning er et livssynssamfunn kan utledes av lovteksten selv:

- Livssyn
- Utøvelse
- Tilknytning

14. JU 46 – 48

15. RT-1993-1018. Avsnitt 50. Krav om utvetydige forarbeider.

16. JU 14-15.

17. Ragnar Knoph: Oversikt over Norges rett 13. utgave, Universitetsforlaget 2009. Side 640, kapittel § 95.

18. JU 73, se særlig side 79 tredje siste avsnitt.

Livssyn. Ateistene *har* et livssyn som tilfredsstillende forarbeidenes krav. Se særlig forarbeidenes spesialmerknader til § 1¹⁹. Forarbeidene setter opp en del ytre (formelle) og materielle krav til en livssynsoppfatning etter loven.

Utøvelse. Forarbeidene spesifiserer aktiviteter som særpreger tros- og livssynssamfunn. Det nevnes blant annet møter, misjons- og rekrutteringsarbeid osv. Trossamfunn har gudstjenester, men det ligger i sakens natur at Ateistene ikke har tilbedelsesmøter som kan sammenliknes med gudstjenester.

Tilknytning. Ordet «av» viser at utøvende aktiviteter må kunne knyttes til livssynet.

Lagmannsretten kom til at Ateistene fyller alle vilkårene for å være et livssynssamfunn etter loven.

3.3 Kommentarer til statens oppfatning av lagmannsrettens lovtolkning

Staten innvender at lagmannsretten gir inntrykk av at avgrensningen mot bekjempelse ikke gjelder hvis det er *tilknytning* mellom aktiviteter og livssyn²⁰. Slik kan dommen ikke tolkes. Ateistene anførte, som vist ovenfor, *tre kumulative vilkår* for at en sammenslutning utøver et livssyn.

Avgrensningen av hva som er livssyn etter trossamfunnsloven er ikke bare vurdert etter forarbeidsuttalelsen om bekjempelse, men også mot andre forarbeidsuttalelser og andre rettskilder. Lagmannsretten ga sin tilslutning til at harmonisering av alle rettskildene tilsier en innskrenket tolkning av bekjempelsesvilkåret. Ateistene la fram kopi av et par sider om harmonisering av rettskildefaktorer fra Thorstein Eckhoff: Rettskildelære²¹.

3.4 Kommentarer til statens oppfatning av lagmannsrettens bevisvurdering

Staten anfører at Ateistenes utøvende aktiviteter har hovedfokus på religionskritikk og at religion fremstilles som et onde.

Ateistene er uenig med staten. Aktivitetenes hovedfokus er menneskerettigheter. Alle aktivitetene kan knyttes til forarbeidenes materielle krav om hva som kjennetegner et livssynssamfunn: et helhetlig syn på menneskets plass i tilværelsen og sentrale etiske spørsmål²².

Ateistene vil bemerke at statens kommentarer om at Ateistene framstiller religion som et onde, er en subjektiv oppfatning som overskrider grensen for den innholdskontroll som forarbeidene advarer mot av hensyn til tros- og ytringsfriheten.

19. Dommens sitat på side 5. Begynner med *Aktivitetene* ...

20. Anken punkt 3.2. første avsnitt, andre setning.

21. JU 123

22. Spesialmerknedene til § 1, siste setning i avsnittet som begynner med *Aktivitetene* ...

Flere av Ateistenes aktiviteter ble utført i samarbeid med HEF, og de befinner seg i kjerneområdet for hva disse sammenslutningene selv oppfatter som human-etiske aktiviteter.

Et debattmøte om kvinners rettigheter i islamske samfunn samlet 100 tilhørere, kostet over 100 000 kroner og hadde debattinnlegg fra organisasjonsledere i Norge, Storbritannia og USA²³. Fokus for møtet var menneskerettigheter og sentrale etiske spørsmål, selv om det også innebar kritikk av enkelte islamske land. Menneskerettigheter og human-etikk var hovedsaken, ikke religionskritikken, og det var også lagmannsrettens oppfatning.

Et debattmøte om demonutdrivelser av barn hadde på tilsvarende måte hovedfokus på barns rettigheter²⁴. Det skulle være lett å se sammenhengen mellom møtets innhold og kravet til helhetlig menneskesyn og sentrale etiske spørsmål.

Barneboka «Lungefisken Darwin» er et samarbeidsprosjekt mellom HEF og Ateistene²⁵. Staten anførte at formidling av evolusjonslæren på denne måten bare var formidling av naturvitenskap, men lagmannsretten var enig med Ateistene i at dette er en del av et rekrutteringsarbeid for å spre budskapet om Ateistenes livssyn på tilsvarende måte som trossamfunn driver misjonsarbeid.

Staten viser til humanitær virksomhet i form av støtte til personer som har brutt ut av religiøse miljøer og til ateistiske asylsøkere. Denne virksomheten har begrenset seg til en håndfull enkelttilfeller og kan på ingen måte sies å være en vesentlig del av Ateistenes virksomhet. Ateistene ser det som fullstendig uaktuelt at dette skal gjøre dem til en humanitær organisasjon.

3.5 Sakskostnader

Ateistene påstår seg frifunnet for erstatningsansvar for statens sakskostnader hvis de taper saken. Jf. tvisteloven § 20-2(3) bokstavene a og c.

4. Videre saksforberedelse

Ateistene ønsker at det settes av 1 ½ dag til muntlige forhandlinger i Høyesterett. Ateistene tilbyr den samme bevisførsel som for lagmannsretten.

5. Påstand

Prinsipalt:

- Anken fremmes ikke.
- Ateistene tilkjennes erstatning for sakskostnader.

Subsidiært: (Hvis saken helt eller delvis fremmes)

- Anken avvises.
- Ateistene tilkjennes erstatning for sakskostnader.

Subsidiært, hvis Ateistene taper saken:

- Ateistene frifinnes for erstatningsansvar for statens sakskostnader

Vinterbro, den 10. juni 2024

Hasse Bergstrøm

Jurist og prosessfullmektig for Ateistene